



Εικονογράφηση: Dominique Mallatere

# Νεκρές γλώσσες

Για το γλωσσικό ιδίωμα των νεκρών

Χαράλαμπος Γιαννακόπουλος

**Ο** Πλούταρχος, αν και έζησε αρκετά χρόνια μετά τη θεία σταύρωση και την εις Άδου κάθοδον του Χριστού, δε φαίνεται να αντιλήφθηκε το γεγονός, είναι όμως σχεδόν βέβαιο πως, εάν είχε πληροφορηθεί το βίο και την ηθική διδασκαλία του Ιησού, δε θα έμενε ολότελα ασυγκίνητος. Έχοντας γράψει, εκτός από τους περιώνυμους – παράλληλους και άλλους – *Βίους* του, και μια σειρά διακοσίων περίπου μικρότερων έργων, τα οποία συγκεντρωμένα από τους φιλόλογους υπό το γενικό τίτλο *Ηθικά* πραγματεύονται τα πιο ετερόκλητα, θεωρητικά και πρακτικά, ζητήματα, θα μπορούσε, ενδεχομένως, να αναδειχθεί ως ο κατεξοχήν βιογράφος του ιδρυτή της χριστιανικής πίστης. Μπορεί, λοιπόν, ο Πλούταρχος να μην άκουσε τη θριαμβική κραυγή του Ιησού, όπως μας τη μεταφέρει ελληνιστί ο Σύρος Ρωμανός ο Μελωδός, προς τους νεκρούς του Κάτω Κόσμου: «εισάγεσθε πάλιν εις τον παράδεισον!», γνωρίζουμε, ωστόσο, από άλλες πηγές πως οι ευσεβείς, τουλάχιστον, κρατούμενοι του Άδη και άκουσαν και αντιλήφθηκαν το νόημά της.

Πεθαίνω, είπε  
σε γλώσσα όμως άγνωστη  
για τους ζωντανούς,  
όπως συμπεράναμε  
ότι βεβαίως είμαστε  
γιατί δεν καταλάβαμε  
τι είπε.

Γιώργος Χουλιάρης

Αι ψυχαί οσμώνται καθ' Αϊδην;

Ο Βοιωτός, ωστόσο, συγγραφέας μάς μεταφέρει σε ένα από τα ελάσσονα έργα του, στο οποίο πραγματεύεται τα σχετικά με το πρόσωπο που εμφανίζεται επάνω στο φεγγάρι – *Περί του εμφανιζομένου προσώπου τω κύκλω της σελήνης*, στο ελληνικό πρωτότυπο – μια φράση του Ηράκλειτου σχετική και αυτή με τα μετά θάνατον τεκταινόμενα, η οποία

δικαιολογεί απολύτως το χαρακτηρισμό του Ίωνα φιλοσόφου ως σκοτεινού και παραδοξολόγου. Το εν λόγω απόσπασμα του Ηράκλειτου, που αναφέρεται στις ψυχές που κατοικούν στον Κάτω Κόσμο, υποστηρίζει ότι αυτές έχουν την ικανότητα να οσφραίνονται στον Άδη και θα παρέμενε εντελώς ακατανόητο, αν δεν το συσχέτιζαν οι μελετητές του με την ενδέκατη ραψωδία της *Οδύσσειας*, τη γνωστή *Νέκυια*. Φαίνεται λοιπόν ότι και με αυτή τη φράση του ο Ηράκλειτος ασκεί κριτική στον ποιητή των ποιητών, όπως και σε άλλο του απόσπασμα έχει επίσης κάνει, όταν είχε ανενδοίαστα προτείνει να διώξουν τον Όμηρο, μαζί και τον ψογερό Αρχίλοχο, από τους αγώνες και να τους ξυλοκοπήσουν κι από πάνω. Στη φράση που τώρα εξετάζουμε μοιάζει να τον ειρωνεύεται για την αφέλειά του και την έλλειψη εκ μέρους του της στοιχειώδους έστω κοινής λογικής, εφόσον υποστηρίζει ότι οι νεκροί μπορεί να διατηρούν την όσφρησή τους και στον Άδη.

Το Έπος του *Γκίλγκαμες*, ωστόσο, που μας έρχεται από τη Μεσοποταμία, τουλάχιστον 1500 χρόνια πριν από την *Οδύσσεια*, συνηγορεί υπέρ της υπόθεσης του Ομήρου

**Ο Ενκιντού, ωστόσο, νήπιος και πρώιμος οπαδός του Ηράκλειτου, κατά τα φαινόμενα, δε συμμορφώθηκε προς τις εντολές του σοφού Γκίλγκαμες, με αποτέλεσμα να μην ξανανέβει στον επάνω κόσμο. Δικαιοσύνη.**

για τη δυνατότητα των νεκρών να διατηρούν την αίσθηση της όσφρησης (και τις υπόλοιπες αισθήσεις τους, ενδεχομένως) και στον Κάτω Κόσμο. Όταν ο Ενκιντού, υπηρέτης του βασιλιά Γκίλγκαμες, ετοιμάζεται – για χάρη του κυρίου του – να κατέβει στον Κάτω Κόσμο, ο Γκίλγκαμες μεταξύ άλλων οδηγιών που του δίνει τον συμβουλεύει επίσης (σε μετάφραση της Αύρας Ward):

«Λάδι αρωματικό απ' το πολύτιμο αγγείο μην αλειφτείς,  
Γύρω σου θα μαζευτούν σαν το μυρίσουν».

Ο Ενκιντού, ωστόσο, νήπιος και πρώιμος οπαδός του Ηράκλειτου, κατά τα φαινόμενα, δε συμμορφώθηκε προς τις εντολές του σοφού Γκίλγκαμες, με αποτέλεσμα να μην ξανανέβει στον επάνω κόσμο. Δικαιοσύνη.

I had not thought death had undone so many ...

Στη *Νέκυια*, για να επιστρέψουμε σε αυτήν, παρακολουθούμε πράγματι τον Οδυσσέα να συμμορφώνεται στη συμβουλή της Κίρκης και να ταξιδεύει με τους συντρόφους που του απέμειναν στον Κάτω Κόσμο, προκειμένου να πληροφορηθεί από το μάντη Τειρεσία σκηνές από μελλοντικά γεγονότα, και ιδιαίτερα τα σχετικά με την ασφάλη του επιστροφή στη νόστιμη Ιθάκη και την ωσαύτως ποθητή του Πηνελόπη. Για να προσελκύσει ο Οδυσσέας κοντά του τις ψυχές των πεθαμένων, έσφαξε κάμποσα πρόβατα και άφησε το αίμα τους να ρεύσει στο μεγάλο λάκκο που είχε ανοίξει μπροστά του. Κι ευθύς μαζεύτηκαν, ύστερη ώρα, σαν απόκριση: «tu non se in terra, si come tu credi... tu non se in terra ... tu non se in terra...». Και καθώς είναι προφανές από τα συμφραζόμενα ότι οι όμορφες αυτές Ρωμαίες είναι πεθαμένες, έτσι και η γλώσσα που χρησιμοποιούν για να απευθυνθούν στον έλληνα ποιητή είναι τα ιταλικά, η γλώσσα του Δάντη, του πιο διάσημου και προνομιακού επισκέπτη του κάτω κόσμου.

Ο ίδιος ο Δάντης σημειώνει, στο μεγάλο του ποίημα, ότι στην Κόλαση ακούγονται

γλώσσες λογής λογής, βαριές βλαστήμιες, ουρλιάγματα θυμού και λόγια πόνου, γεγονός που δεν εμποδίζει ωστόσο όλους τους πεθαμένους συνομιλητές του να τον καταλαβαίνουν χωρίς δυσκολία και να του αποκρίνονται στα ιταλικά, όταν τους απευθύνει το λόγο. Όλοι πάντως έχουν διατηρήσει την ικανότητα να διακρίνουν, ακόμη και εκεί, στο ζοφερό βασίλειο των νεκρών, την προφορά του Δάντη, η οποία φανερώνει πάντα τη φλωρεντινή του καταγωγή. Αξίζει ίσως στο σημείο αυτό ν' αφουγκραστούμε και δυο φράσεις που ακούγονται μέσα στην Κόλαση σε γλώσσες που δεν προδίδουν την προέλευσή τους. Η πρώτη εκφέρεται από τα χείλη του Πλούτου, στον κύκλο της Κόλασης όπου κολάζονται οι σπάταλοι και οι φιλάργυροι: παπαί Σατάν, παπαί Σατάν, αλέπε, ενώ η άλλη φράση αυτού του είδους, ραφέλ μαϊ αμέεχ ζάμπι άλμι, είναι λόγια του Νεμρώδ, του βασιλιά της Βαβυλώνας, που θέλησε να χτίσει τον πύργο της Βαβέλ, εξαιτίας του οποίου στον κόσμο δε μιλιέται πια μια γλώσσα.

Λόγια της γλώσσας μας, όπως τη μιλούσαν...

Παρόλο πάντως που τόσες και τόσες από πρώτο χέρι μαρτυρίες συνηγορούν υπέρ της αποκλειστικότητας ή, έστω, της πρωτοκαθεδρίας των ιταλικών στο χώρο του Άδη, όπως φαίνεται ούτε καν στον άλλο κόσμο δε μιλιέται πια μία μόνο γλώσσα. Ο Οδυσσέας, ο πρώτος επιφανής συνομιλητής των νεκρών, όταν βρέθηκε στον Άδη συνομίλησε με τον Ελπήνορα, τον Τειρεσία, τη μητέρα του Αντίκλεια, αλλά και με τον Αχιλλέα, τον Αγαμέμνονα, ακόμη και με το θνητό/αθάνατο Ηρακλή, και ex silentio. (δε)

## Εν Λευκώ

ογδόντα επτά και επτά

μπλουζ, τζαζ, εκλεκτή μουσική